



**Agrarische natuurverenigingen
als gebiedspartij voor versterking
natuur, landschap en
plattelandsontwikkeling**

Agrarische natuurverenigingen als gebiedspartij voor versterking natuur, landschap en plattelandsontwikkeling

Natasja Oerlemans

Eric Hees

Adriaan Guldemond

Culemborg, september 2006

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1 Korte terugblik: de opkomst van agrarische natuurverenigingen	3
2 Trends en stand van zaken	9
3 De meerwaarde van agrarische natuurverenigingen	19
4 Discussiepunten en dilemma's	23
Beleidsaanbevelingen aan LNV	27
Dankwoord	29
Schriftelijke bronnen	31
Bijlage 1: Geraadpleegde personen	35
Bijlage 2: Toelichting U-bocht constructie	37

Inleiding

Agrarische natuurverenigingen (ANV's)¹ zijn de laatste 15 jaar een belangrijke speler in het landelijk gebied geworden. Hun aantal is de laatste 10-15 jaar sterk toegenomen. Binnen het thema 'buiten' van de Natuurbalans 2006 wordt aandacht besteed aan de rol die ANV's de afgelopen jaar hebben gespeeld in de ontwikkeling van natuur en landschap en hoe hun rol in de loop der jaren is veranderd. Een van de deelprojecten van de Natuurbalans in 2006 is 'dragers van de groene ruimte'. Dit thema wordt getrokken door het LEI. Het MNP heeft CLM gevraagd om de rol van de ANV's over de afgelopen 10-15 jaar te analyseren.

In deze beschouwing gaan we in op de volgende onderwerpen:

1. Opkomst, ontwikkeling en karakteristieken agrarische natuurverenigingen.
2. Huidige stand van zaken.
3. De meerwaarde van agrarische natuurverenigingen op het gebied van beleidsontwikkeling, natuur en landschap en plattelandsontwikkeling.
4. Discussiepunten en dilemma's voor de toekomst.

De analyse van de rol van de agrarische natuurverenigingen in de afgelopen 10-15 jaar richt zich vooral op de bijdrage van agrarische natuurverenigingen aan de ontwikkeling van het natuurbeleid, de acceptatie van het agrarisch natuurbeheer onder agrariërs en plattelandsontwikkeling in het algemeen. We gaan niet gedetailleerd in op de bijdrage van agrarische natuurverenigingen aan de effectiviteit en de resultaten van het agrarisch natuurbeheer, hoewel we daar wel in algemene zin beschouwingen over maken.

De gegevens voor het schrijven van deze beschouwing zijn verkregen via literatuurstudie, een herberekening van de enquêtes die het CLM in 2001 en 2004 heeft uitgevoerd voor het MNP, de CLM enquête in het kader van het Communicatieproject Agrarisch Natuurbeheer uit 2005, internet onderzoek (met name websites van agrarische natuurverenigingen), telefonische raadpleging van betrokkenen bij het agrarisch natuurbeheer, analyse van gegevens van Dienst Regelingen (LNV) en een discussiebijeenkomst met vertegenwoordigers van vijf agrarische natuurverenigingen. We hebben geen terreinbeheerders of natuurorganisaties geraadpleegd. Een literatuurlijst en een lijst met geraadpleegde personen is in de bijlagen opgenomen.

¹ Onder agrarische natuurverenigingen verstaan we regionale initiatieven georganiseerd door en met boeren en vaak ook met burgers, die als doel hebben om natuur en landschap in hun werkgebied te bevorderen.

1 Korte terugblik: de opkomst van agrarische natuurverenigingen

Agrarische natuurverenigingen (ANV's) hebben sinds begin jaren negentig een grote vlucht genomen. Waren er in 1990 nog slechts circa 10 verenigingen, in 2006 ligt dat aantal al op 150 (123 verenigingen geregistreerd via Natuurlijk Platteland Nederland (NPN) en 27 verenigingen via de Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (ZLTO)). Het totale werkgebied van de agrarische natuurverenigingen beslaat in 2004 naar schatting zelfs al 55% van het totale agrarische gebied in Nederland.

In 2003 waren volgens het CBS meer dan 9.000 agrariërs lid van een Agrarische Natuurvereniging (ruim 10% van de 85.000 agrarische bedrijven). Bij circa 60% van de verenigingen kunnen ook burgers lid worden. Het totale aantal burgerleden wordt geschat op circa 2.400.

Ontstaan van ANV's

De ontstaansgeschiedenis van de ANV's is divers. We zien vanaf de jaren negentig twee beleidsontwikkelingen die van invloed zijn geweest op de snelle opkomst van de agrarische natuurverenigingen:

- Het Natuurbeleidsplan uit 1990.
- Het proces van bestuurlijke vernieuwing 'Sturing op Maat' uit 1993 en het daaruit volgende bestuurlijk experiment Milieucoöperaties (1996).

Daarnaast leidde de toenemende bewustwording bij agrariërs over het belang van agrarisch natuurbeheer en de mogelijkheden tot financiering van het beheer tot het ontstaan van regionale samenwerkingsverbanden. Voor een aantal regio's werd dit mede ingegeven door provinciale en lokale natuur- en landschapsplannen, uitbreidingsplannen en RO beleid welke nauwelijks oog leken te hebben voor de rol die de landbouw kan hebben in het natuur- en landschapsbeheer. In tabel 1.1 is de beleidsontwikkeling kort samengevat.

Tabel 1.1 *Mijlpalen in de ontstaansgeschiedenis van agrarische natuurverenigingen*

Minister	Tijdspad	(Reacties op) beleid	Aantal ANV's*
Van der Stee	1975	Relatienota (Ministerie van CRM: W. Meijer staatssecretaris): van 480.000 ha naar 680.000 ha natuurgebied waarvan 100.000 ha landbouwgebied in permanente beheersovereenkomsten en 100.000 ha landbouwgrond omgezet naar natuur.	
	1975	Opstand in Winterswijk tegen het voorstel van landschapparken	
	1975 e.v.	Oprichting regionale groepen van agrariërs die pleiten voor alternatief voor natuurbeleid in Relatienota	
Braks	1981	Oprichting Landelijk Overleg Boerenwerkgroepen in Relatienotagebieden	
	1982	Natuurbeheer wordt overgeheveld van het Ministerie van CRM naar Ministerie van Landbouw	
	1982	Oprichting Samenwerkingsverband Waterland	
	1990	Trekkers op de trap: protesten akkerbouwers voor steun	
	1990	Natuurbeleidsplan: introductie Ecologische Hoofdstructuur (EHS)	
Braks/ Bukman	1991	Gert van Dijk (NCR) bedenkt term 'Milieucoöperatie'	
	1993	Sturing op maat: verkenning nieuwe sturingsconcepten in beleid	
	1991-94	Milieucoöperaties worden opgericht. Bv VEL/VANLA/Den Hâneker/MC De Peel/STALESCH	
Van Aartsen	1992	Invoering van de Mac Sharry regeling (EU landbouwbeleid)	8
	1994	EHS planologisch uitgewerkt in Structuurschema Groene Ruimte	9
	1995	Beëindiging van het Landbouwschap & oprichting LTO Nederland	

Vervolg tabel 1.1

Minister	Tijdspad	(Reacties op) beleid	Aantal ANV's*
Van Aartsen	1995	Van Aartsen richt natuurbeleid op meer outputsturing	15
	1996	Start bestuurlijk experiment milieucoöperaties	21
	1997	Naast grondaankoop door Rijk wordt natuurbeheer door particulieren gestimuleerd	44
Apotheker/ Brinkhorst	1999	Oprichting In Natura als koepel voor ANV's in West Nederland	69
	2000	Nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur	
	2000	Programma Beheer treedt in werking (SAN & SN)	78
	2002	Oprichting BoerenNatuur (regio Noord NL)	97
	2003	Regels voor ANV's in Programma Beheer worden onder druk van Brussel gewijzigd, zij kunnen geen intermediaire contractpartner meer zijn.	100
Veerman	2003	Oprichting Natuurlijk Platteland Nederland (NPN)	104
	2004	Agenda Vitaal Platteland en Nota Ruimte: decentraal wat kan, centraal wat moet.	
	2004	NPN is zelfstandige organisatie (los van LTO) en heeft vier regionale koepels: NP West, NP Limburg, NP Oost en BoerenNatuur (in het noorden van Nederland)	
	2004	Verdere beleidsverschuiving van aankoop naar beheer: van de nieuw te realiseren natuur mag 40% worden ingevuld via particulier en agrarisch natuurbeheer. Geldt alleen voor nieuw te realiseren natuur.	
	2005	LTO Nederland splitst in LTO Noord, ZLTO en LLTB	106
?	2007	Invoering Investeringsbudget Landelijke Gebieden (ILG). Uitvoering natuurbeheer komt op Provinciaal niveau.	

* Waarvan oprichtingsjaar bekend

Natuurbeleid

In 1975 werd de Relatienota van het toenmalige Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM) van kracht. Het voornemen was de bestaande 480.000 hectare natuur uit te breiden met 200.000 hectare. Hiervan werd 100.000 hectare landbouwgebied met verhoogde natuurwaarden aangewezen dat door agrariërs zou worden beheerd. Door middel van beheersovereenkomsten tussen overheid en agrariërs werden afspraken gemaakt over hoe de natuurwaarden op boerenland verhoogd konden worden. In 1982 werd Natuurbeheer overgeheveld van het Ministerie van CRM naar het Ministerie van Landbouw.

In deze tijd ontstonden in de 'relatienota gebieden' de eerste regionale agrarische natuurverenigingen die vaak werkgroepen of samenwerkingsverbanden werden genoemd zoals in Waterland. Zij pleitten voor op hun streek toegesneden alternatieven voor het landbouw-natuurbeleid. In 1981 richtten zij het 'Landelijk Overleg Boerenwerkgroepen in Relatienota Gebieden' op (LO, eerst ondersteund door de Wageningse Boerengroep en vanaf 1986 door het CLM) met als doel ervaringen uit de praktijk uit te wisselen.

In 1990 kreeg natuuruitbreiding een vervolg in het Natuurbeleidsplan. De bestaande taakstelling van 680.000 hectare natuur werd uitgebreid met 50.000 hectare landbouwgrond die in natuur moest worden omgezet. In het Natuurbeleidsplan werd voor het eerst de term Ecologische Hoofd Structuur (EHS) genoemd. De EHS werd overigens pas in 1994 planologisch vastgelegd in het Structuurschema Groene Ruimte.

De EHS besloeg meer landbouwgrond dan de Relatienotagebieden uit 1975. Meer boeren kregen te maken met het natuurbeleid en de mogelijkheden en beperkingen voor het bedrijf. Zo werd in 2000 het Programma Beheer van kracht om particuliere grondgebruikers te stimuleren bij te dragen aan de uitvoering van de EHS. Individuele agrariërs kunnen sindsdien verschillende

pakketten aan beheersovereenkomsten afsluiten. ANV's hadden van meet af aan een formele plek in de regeling en konden namens hun leden aanvragen indienen. Zij traden op als intermediair betaalorgaan en intermediaire contractpartner. Ook konden ANV's gebiedspakketten aanvragen zoals collectieve weidevogelpakketten voor een oppervlakte van meer dan 100 hectare. De intermediaire functie heeft de rol van ANV's in de uitvoering van het agrarisch natuurbeleid gaandeweg versterkt².

In de daarop volgende Nota's: Nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur (2000), Agenda Vitaal Platteland (2004) en Nota Ruimte (2004) werd het EHS beleid verder vormgegeven en werden taakstellingen toegevoegd. Een belangrijke onderdeel in het EHS beleid is prioritering van rijksdoelen; natuur buiten de EHS valt niet meer onder het Rijk, tenzij het al onder bestaande regelgeving valt. Daarnaast is er een ombuiging van grondaankoop voor natuuraanleg door het Rijk naar natuurontwikkeling en -beheer door particulieren.

Natuurbeheer door agrariërs heeft gaandeweg een (belangrijke) plek in het beleid gekregen. Veel van de al langer bestaande agrarische natuurverenigingen en met name (voorlopers van) Natuurlijk Platteland Nederland hebben hierin een belangrijke rol gespeeld. Zij hebben actief bijgedragen aan de verdere ontwikkeling van het agrarisch natuurbeleid en het Programma Beheer. NPN heeft bijvoorbeeld zitting in de technische commissie Programma Beheer die met LNV, terreinbeheerders en experts de inhoudelijke aspecten van pakketten verbetert. Daarnaast hebben zij de acceptatie van agrarisch natuurbeheer door agrariërs bevorderd door informatieavonden, keukentafelgesprekken en andere activiteiten om deelname te stimuleren. De erkenning van agrarisch natuurbeheer in het beleid is een impuls geweest voor veel agrariërs om zelf een vereniging op te richten, met name in de periode 1997-2001. Ook Landschapsbeheer Nederland heeft hierin ook een belangrijke trekkersrol vervuld, bijvoorbeeld door het geven van cursussen agrarisch natuurbeheer.

Met de coördinerende en uitvoerende rol die ANV's spelen in het aangaan van collectieve contracten voor weidevogelbeheer op gebiedsniveau, lijken zij een volwaardige partner te zijn geworden in de uitvoering van het Nederlands natuurbeleid. Het streven naar samenhang en samenwerking en een gebiedsgerichte aanpak wordt door het beleid erkend. In november 2005 gaf Minister Veerman aan dat hij een belangrijke rol ziet weggelegd voor agrarische natuurverenigingen in het vergroten van de effectiviteit van de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN) pakketten voor weidevogels (Brief aan Tweede Kamer, 16/11/2005).

Proces van bestuurlijke vernieuwing

Naast het natuurbeleid heeft ook het proces van bestuurlijke vernieuwing dat vanaf begin jaren negentig is ingezet een belangrijke impuls gegeven aan de ontwikkeling van agrarische natuurverenigingen/ milieucoöperaties.

Bij de voorbereiding van het Tweede Nationaal MilieubeleidsPlan (NMP2) in 1993 werd de vraag gesteld of met het oude sturingsconcept van gedetailleerde regelgeving de milieudoelstellingen in de land- en tuinbouw gehaald konden worden. In het project 'Sturing op Maat' werd gepleit voor een nieuwe sturingsbenadering door het stimuleren van eigen verantwoordelijkheid, sturen op doelen in plaats van middelen en samenwerking tussen partijen.

Er werd een aantal demonstratieprojecten voorgesteld die uiteindelijk onder de naam 'bestuurlijk experiment milieucoöperaties' in 1996 van start zijn gegaan onder het bewind van landbouwminister van Aartsen. In de voorbereidingsperiode is een aantal initiatieven ontstaan of omgevormd onder de noemer milieucoöperaties. Voorbeelden zijn de milieucoöperaties VEL en VANLA en de Peel, opgericht in 1992 en 1993. Hun doelstellingen zijn vergelijkbaar met die van agrarische natuurverenigingen, maar daarnaast richtten zij zich ook op het milieubeleid.

² In 2003 is de rol van ANV's enigszins veranderd in het kader van een grote 'Brussel-proof actie'. Sindsdien vindt uitbetaling van de collectieve aanvragen en gebiedspakketten niet meer plaats via de agrarische natuurvereniging, maar gaat de subsidie rechtstreeks naar de individuele deelnemer.

Het bestuurlijk experiment slaagde er echter niet in concrete successen te boeken. Met name juristen en ook de nieuwe minister Brinkhorst (1999) bleken terughoudend over het perspectief van zelfregulering. In de loop van 1999 werd duidelijk dat de meeste van de acht initiatieven niet langer in aanmerking kwamen, dan wel wilden komen, voor een doorstart van het experiment. Het enthousiasme van 1995-1997 had plaats gemaakt voor teleurstelling en scepsis. Wel zijn een paar milieucoöperaties zich meer gaan richten op de perspectieven van het agrarisch natuurbeheer.

Inmiddels had zich in agrarisch Nederland wel een spectaculaire groei voorgedaan van agrarische natuurverenigingen. Het succes van deze op natuurbeheer gerichte initiatieven vloeit voort uit een paar specifieke omstandigheden. Ten eerste namen de middelen voor agrarisch natuurbeheer vanaf 1994 snel toe; voor de agrarische natuurverenigingen betekende dat er 'plussen' konden worden verdeeld. Er was geld om beheersmaatregelen uit te voeren en het waren vrijwillige maatregelen, waardoor boeren hier zelf het initiatief konden nemen. Bovendien was een deel van het (agrarisch) natuurbeleid intussen sterk gedecentraliseerd. Voor de financiering van hun activiteiten konden ANV's ook terecht bij de provinciale overheid. Inhoudelijk heeft het natuurbeleid veel meer het karakter van *maatwerk* dan het milieubeleid, waardoor de verenigingen kunnen fungeren als *intermediair*, d.w.z. als aanvrager van beheerssubsidies namens de aangesloten leden en voor het afsluiten van collectieve gebiedscontracten.

Lokale processen

Ook regionaal en lokaal leek de tijd rijp voor het ontstaan van agrarische natuurverenigingen. In de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden leidde de voorgenomen herziening van het streekplan van de Provincie Zuid-Holland in 1994 tot weerstand onder de agrariërs. Zij stelden een alternatieve aanpak voor wat uiteindelijk leidde tot een convenant met allerlei partijen uit de streek. Deze collectieve actie was de basis voor de oprichting van de ANV Den Hâneker.

De Mergellandcorporatie is mede opgericht op initiatief van de Provincie Limburg en de behoefte om op gebiedsniveau milieubeleid verder uit te werken. Zij stelden de LLTB en de Milieufederatie Limburg financiering ter beschikking als zij een organisatie zouden oprichten rond het thema landbouw en milieu. De Mergellandcorporatie was later ook een van de deelnemers aan het bestuurlijk experiment Milieucoöperaties.

De agrarische natuurvereniging 't Onderholt in de Achterhoek is mede op initiatief van de GLTO opgericht. Zij startte vanwege een dreigende privatisering van het beheer van een heidegebied. Door een eigen vereniging op te richten wilden de leden tegenwicht bieden aan de toenemende invloed van terreinbeheerders en zelf natuurbeheertaken oppakken.

Soorten ANV's

ANV's hebben, in tegenstelling tot wat de algemene noemer doet vermoeden, niet allemaal een verenigingsstructuur. Sommige zijn een overlegplatform zoals bijvoorbeeld de Duinboeren en ook een stichtingsstructuur komt regelmatig voor zoals de Mergellandcorporatie. Milieucoöperatie De Peel heeft een getrapte lidmaatschap: regionale LTO-afdelingen zijn lid en LTO-leden zijn automatisch lid via de lokale afdeling.

Wat vooral opvalt aan een korte rondgang langs de vele ANV's in Nederland is de grote diversiteit. De streekaard, het landschap, de streekgeschiedenis en verhoudingen in het gebied zijn van invloed geweest op de verschillen in het ontstaan van ANV's. Ook de maatschappelijke omgeving bepaalt in sterke mate de ontwikkeling van ANV's. Waar bijvoorbeeld in de ene streek samenwerking met terreinbeheerders als vanzelfsprekend van start ging, zijn in andere gebieden de relaties nog steeds moeizaam.

Ook het wel en niet toelaten van burgers als lid en de rol die zij hebben (van donateur tot medebestuurder, zelfs voorzitter) varieert sterk tussen de ANV's. Kenmerkend is dat de wat oudere verenigingen (VEL/VANLA/Waterland/MC de Peel) zich vooral willen (blijven) inzetten voor het boerenbelang in het buitengebied en daarom alleen boerenleden en/of grondeigenaren

als leden hebben. Dit vloeit meestal voort uit de scherpe tegenstellingen en negatieve ervaringen met burgerinbreng in het verleden. Wel heeft de ANV Waterland vertegenwoordigers van de weidevogelvrijwilligers in het bestuur.

Ook qua activiteiten en aanpak is de diversiteit onder ANV's groot. Er zijn ANV's die onder het karakteristiek 'netwerkorganisatie' vallen en zich vooral richten op samenwerking met andere belanghebbenden in het gebied, beleidsbeïnvloeding en het bijdragen aan planvorming. Daarnaast zijn er ANV's die niet onder doen voor een projectenbureau en via de uitvoering van projecten en in sommige gevallen het verrichten van arbeid een omzet van een kleine miljoen euro per jaar draaien. Met de via de collectieve contracten verkregen gelden heeft Vechtvallei bijvoorbeeld een begroting van 3,5 ton.

Het definiëren en categoriseren van ANV's is dus lastig. Het is misschien ook niet nodig want juist in die diversiteit schuilt de kracht van ANV's. Zij hebben zich, soms met, maar ook vaak buiten de standsorganisaties om, in willen zetten voor een nieuwe richting waar naast agrarische productie ook oog is voor andere zaken zoals agrarisch natuurbeheer. In de beginjaren, ten tijde van het Landelijk Overleg, was dat vooral vanuit een defensieve houding, maar gaandeweg vond er een kentering plaats naar een pro-actieve en offensieve aanpak onder de veelgehoorde noemer 'we gaan de toekomst van het gebied in eigen hand nemen'.

Redenen voor oprichting ANV

De meeste ANV's zijn opgericht door een combinatie/wisselwerking van:

- Tegenwicht willen bieden aan bedreiging van buitenaf (*horzelorganisatie*). Bijvoorbeeld beleid dat kan leiden tot beperking van de ontwikkelingsmogelijkheden van de landbouw vanwege:
 - Milieu: mestwetgeving, ammoniak
 - Natuur/EHS/landschap
 - RO beleid: strikte scheiding landbouw – natuurBijvoorbeeld: MC de Peel, VEL, VANLA
- Wens tot meer zelfregulering, zelfsturing, eigen invulling en gebiedsspecifieke ruimte op gebied van natuurbeheer en milieu (*beleidscoöperatie*) Bijvoorbeeld: STALESCH, Waterland, VEL, Den Hâneker
- Betere samenwerken & overlegpartner zijn met andere partijen in gebied (burgers, natuurbeschermers, overheden) Bijvoorbeeld: MC de Peel, Den Hâneker
- Offensief in plaats van defensief aanpakken van problemen (*boerenvereniging*) Bijvoorbeeld: voorbeeldplan van VEL, Landschapsplan van Den Hâneker, Plan Peelland van MC de Peel
- Bijdragen aan kennisontwikkeling (*onderzoekscoöperatie*). Bijvoorbeeld: proefproject Agrarisch Natuurbeheer Den Hâneker, mineralenproject VEL/VANLA, weidevogelonderzoeken Samenwerkingsverband Waterland/ VAN Waterland
- Inspelen op de mogelijkheden die het Programma Beheer en andere vergoedingen/subsidies bieden voor (agrarisch) natuurbeheer. Bijvoorbeeld: ANV Kromme Rijn, 't Onderholt
- LTO-inspanningen om in bepaalde gebieden verenigingen op te richten. Daarbij vaak een sterke connectie, hoofdelijke overlap met plaatselijke LTO-afdelingen. Bijvoorbeeld Mergellandcorporatie en MC de Peel.

Box 1.2 Motieven voor oprichten ANV

2 Trends en stand van zaken

In 10-15 jaar tijd is de groep van pionierende verenigingen uitgegroeid tot een groot aantal regionale initiatieven die via verschillende platforms landelijk met elkaar zijn verbonden. In 2001 en 2004 heeft het CLM onderzoek gedaan onder alle agrarische natuurverenigingen. Een overzicht van relevante gegevens en trends zijn hieronder weergegeven.

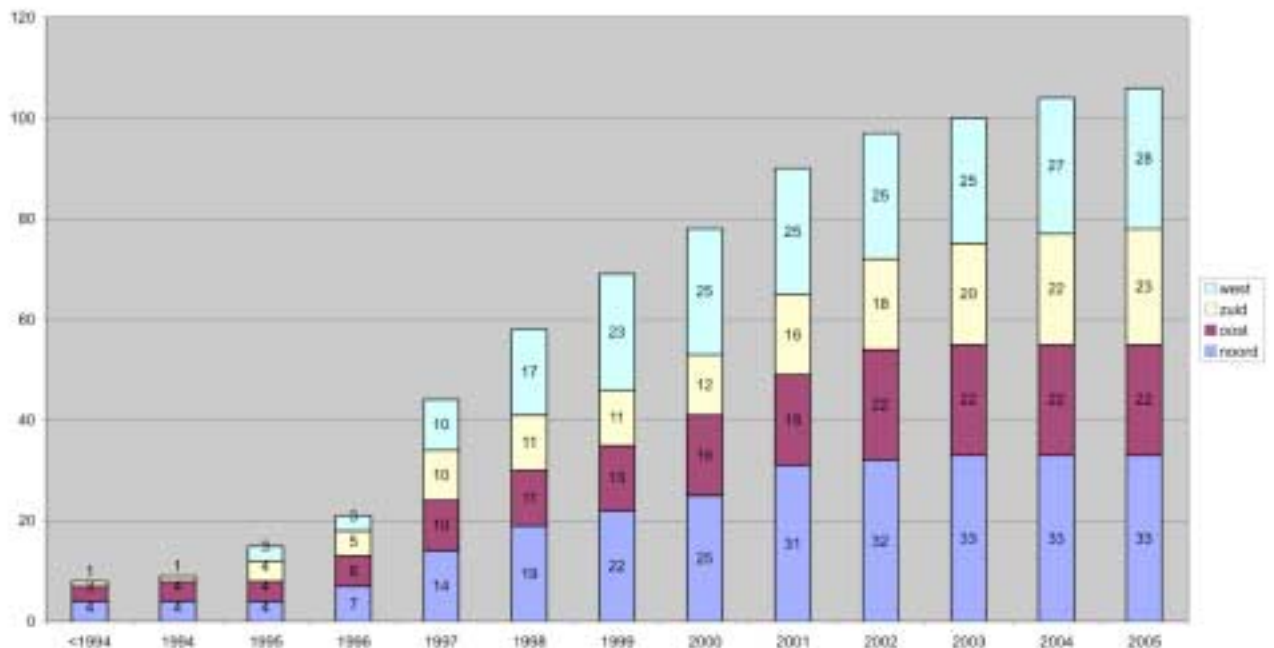
Doelstellingen ANV's

1. Behoud en versterking natuur- en landschapswaarden in het gebied
2. Duurzame en economisch gezonde land- en tuinbouw
3. Weidevogelbescherming (incl. ganzenopvang)
4. Zelf verantwoordelijkheid nemen voor streekontwikkeling, natuur en landschapsbeheer
5. Verbeteren relatie boer/burger
6. Stimuleren agro-toerisme
7. Toegang tot financiering voor activiteiten

Box 2.1 Doelstellingen ANV's

Sterke stijging van het aantal agrarische natuurverenigingen

Zoals al eerder aangegeven zijn in 2006 bij NPN en de ZLTO in totaal 150 agrarische natuurverenigingen geregistreerd. In figuur 2.2 is van de verenigingen die hebben meegewerkt aan de CLM enquête 2004 het oprichtingsjaar verwerkt. Het totaal aantal verenigingen is vooral in de periode 1997 tot 2001 sterk toegenomen en daarna zien we een verzadiging. De meeste verenigingen bevinden zich in het Westen en Noorden van Nederland. In het Zuiden zien we een sterke toename van het aantal verenigingen tussen 2001 en 2004.



Figuur 2.2 Ontstaan agrarische natuurverenigingen (waarvan oprichtingsjaar bekend is)

Hoewel er inmiddels ANV's in alle provincies zijn te vinden, bevindt de meerderheid zich in Noord en West Nederland. Ook zijn er relatief meer verenigingen op veengronden dan in kleigebieden. Dit is te verklaren, omdat in veengebieden al van oudsher meer aan natuurbeheer wordt gedaan (weidevogels, slootkanten). Bovendien is op veengrond agrarisch natuurbeheer relatief makkelijker inpasbaar in de bedrijfsvoering en zijn de mogelijkheden voor het behalen van resultaten groter dan op klei.

Sterke stijging van het aantal leden

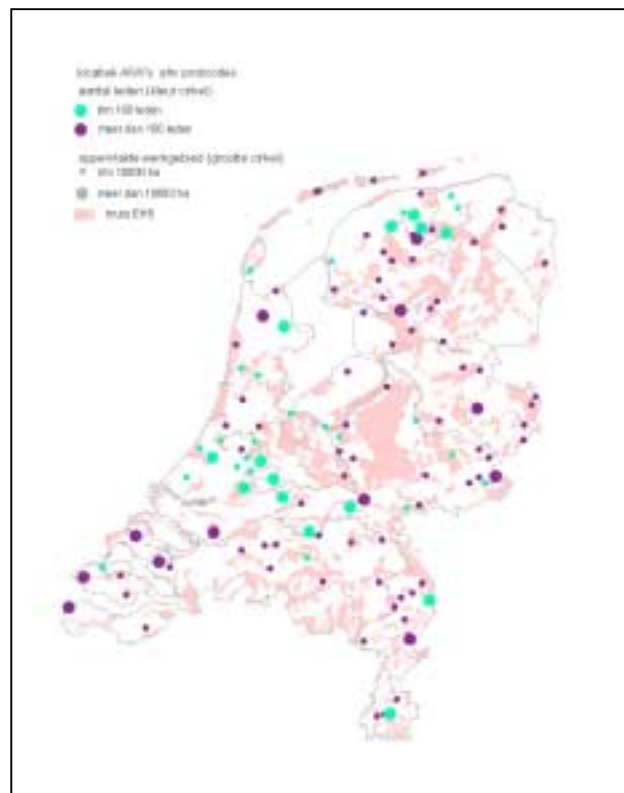
In 2003 was volgens CBS cijfers circa 10% van alle agrariërs lid van een agrarische natuurvereniging. Dit is een verdubbeling ten opzichte van 2001; toen was het percentage slechts 5%. Verklaringen kunnen zijn:

- een toename van het aantal verenigingen met 24% tussen 2001-2004
- gemiddeld 26% toename van het aantal leden

Dit laatste kan betekenen dat vooral 'blijvers' lid worden van een ANV en niet de 'stoppers'.

Het ledenaantal per vereniging varieert van minder dan 50 tot meer dan 700 en het aantal leden groeit gestaag. Had in 2001 had 33% van de verenigingen meer dan 100 leden, in 2004 was dit al bijna 50%. Deze leden kunnen zowel agrariërs als burgers zijn. Figuur 2.3 geeft een overzicht van het aantal leden en de oppervlakte van het werkgebied van de verenigingen.

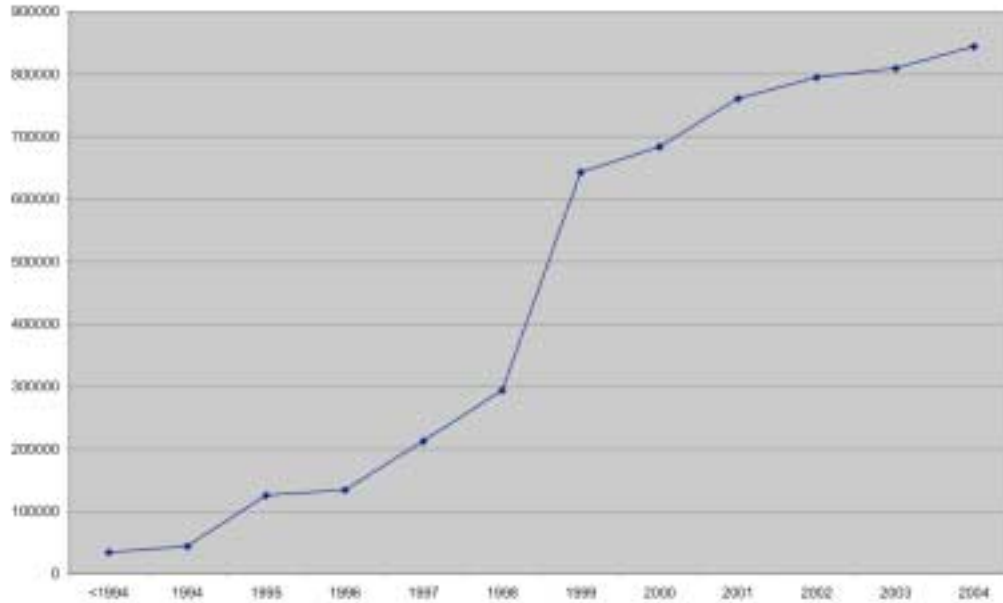
Bij 60% van de verenigingen hebben burgers de mogelijkheid om lid te worden. In 2001 waren naar schatting 1700 burgers lid van een ANV. In 2004 waren dat er 2400; een stijging van ruim 40%. Het aandeel burgers in een vereniging wisselt; van vijf ANV's is bekend dat ze meer dan 50% burgerleden hebben. Dit zijn Wierde en Dijk in Groningen, Bommelerwaard Capreton, Santvoorde en Den Hâneker in het Westen en Veluwe IJsselzoom. Gemiddeld ligt het percentage burgerleden rond de 30% bij verenigingen die burgerleden hebben.



Figuur 2.3 Landelijke verdeling en aantal leden ANV's in 2004

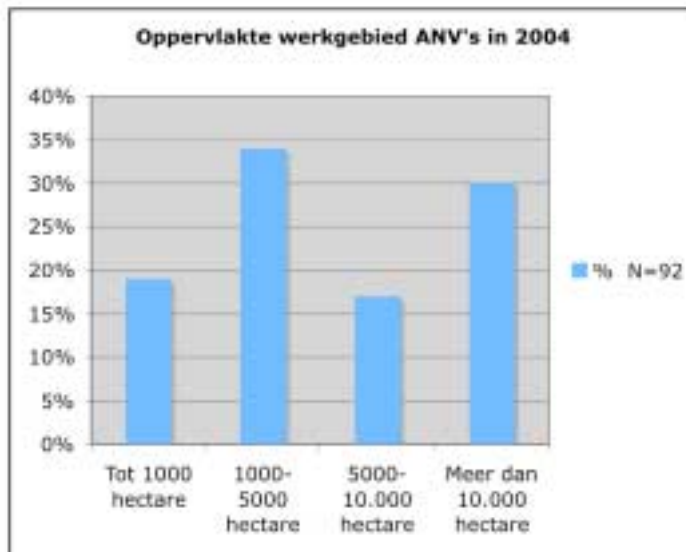
Werkgebied: oppervlakte gelijk, participatie gestegen

De oppervlakte van het werkgebied van ANV's varieert van 20 ha tot 40.000 ha. Het totale werkgebied van de agrarische natuurverenigingen besloeg in 2004 naar schatting 55% van het totale agrarische gebied in Nederland. Figuur 2.4 geeft een overzicht van de stijging van het aantal hectares waarin een agrarische natuurvereniging actief is.



Figuur 2.4 Ontwikkeling oppervlakte werkgebieden ANV's (N=106)

Ongeveer de helft van de verenigingen (53%) heeft een werkgebied tot 5000 hectare. 17% heeft een werkgebied tussen de 5000 en 10.000 hectare en circa 30% heeft een werkgebied groter dan 10.000 hectare (Figuur 2.5).



Figuur 2.5 Oppervlakte werkgebied ANV's in 2004

Als we de cijfers vergelijken met 2001 zien we vooral een toename van het aantal verenigingen met werkgebieden groter dan 10.000 hectare en verenigingen kleiner dan 1000 hectare. Als we de gegevens vergelijken met verenigingen die zowel in 2001 en 2004 de enquête hebben ingevuld, kunnen we concluderen dat uitbreiding van het werkgebied nauwelijks voorkomt³.

In de gebieden waar agrarische natuurverenigingen actief zijn, is in 2004 naar schatting gemiddeld 54% van de agrariërs lid van de vereniging. Dit is ongeveer hetzelfde percentage als in 2001. Voor verenigingen die in 2001 de enquête hebben ingevuld is het percentage 57%. Hun participatiegraad is dus met 3% toegenomen. Bij 36% van de verenigingen is meer dan driekwart van de agrariërs uit het werkgebied lid van de vereniging.

Opvallend is dat in het Noorden en Westen de participatie van agrariërs relatief hoger ligt dan in het Oosten en Zuiden. De participatiegraad is het percentage agrariërs van het totale aantal agrariërs in het werkgebied dat lid is van de agrarische natuurvereniging. Bij het berekenen van deze percentages hebben we de verenigingen waarvan LTO-leden automatisch lid zijn niet meegerekend.



Figuur 2.6 Verenigingen en participatiegraad

Er is geen eenduidige verklaring voor de grote verschillen in participatiegraad. Waarschijnlijk speelt mee dat in het noorden en westen al wat langer verenigingen bestaan zodat deze zich al eerder hebben weten te consolideren. Ook kan meespelen dat in het oosten de weerstand tegen de relatielose gebieden toentertijd erg groot was, waarmee de acceptatie van agrarische natuurverenigingen en het lid worden eerst deze weerstand moet overwinnen. Verder zijn in het oosten en zuiden meer intensieve bedrijven waar natuurbeheer lastiger inpasbaar is.

Een scala aan activiteiten

ANV's hebben meestal een scala aan activiteiten: kennis en ervaringen uitwisselen over agrarisch natuurbeheer, weidevogelbescherming coördineren, ondersteunen van leden bij het aanvragen van SAN beheersovereenkomsten en het initiëren van nieuwe activiteiten zoals recreatie en andere vormen van plattelandsverbreding (zie box 2.7).

³ Opvallend is dat in de regio's Noord en West meer dan 50% van de verenigingen kleiner zijn dan 5000 hectare, terwijl in de regio Zuid meer dan de helft van de verenigingen groter is dan 10.000 hectare. Dit laatste wordt mede veroorzaakt doordat sommige verenigingen het totale werkgebied van de lokale LTO-afdeling hebben opgegeven.

Activiteiten van agrarische natuurverenigingen

De activiteiten van ANV's kunnen als volgt worden geclusterd:

1) Stimuleren en uitvoeren van agrarisch natuurbeheer door leden zoals:

- Landschapselementen (singels, houtwallen): geen/gering effect op agrarische productie & uitvoering agrarische activiteiten
- Soortenbeheer & perceelsbeheer (weidevogels, botanisch, etc.): effect op agrarische productie & uitvoering activiteiten (bv maaien). Collectief & individueel.
- Randenbeheer: akker-, fauna-, bloemen-, slootranden, bermen.

Door ondersteuning SAN aanvragen van leden, opstellen Bedrijfsnatuurplannen, afsluiten SAN gebiedspakketten, geven van informatie en cursussen over agrarisch natuurbeheer. Een krachtig instrument dat ANV's inzetten is het 'boeren leren boeren' zowel over de SAN regeling zelf als over concrete beheermaatregelen.

2) Stimuleren en uitvoeren van milieumaatregelen:

- Verminderen mineralenverliezen, mineralenbalans, uitspoeling, meten

3) Beleidsbeïnvloeding & samenwerking met andere partners:

- Gesprekspartner voor landelijk gebied in de regio en daarbuiten
- Beïnvloeden natuurbeleid
- Betrekken burgers en samenwerking met maatschappelijke organisaties om draagvlak voor activiteiten te vergroten

4) Bijdragen aan onderzoek & kennisopbouw:

- Uittesten van maatregelen, opdoen van ervaring en kennis om resultaten van agrarisch natuurbeheer te verbeteren.

5) Ontwikkeling, bevordering en bemiddeling verbredingsactiviteiten leden:

- Private diensten: recreatie, landbouw en zorg, waterdiensten, streekproducten
- Maatschappelijke diensten: vergroten toegankelijkheid, publieke voorzieningen??, publiekscommunicatie

6) Uitvoeren van projecten en loonwerk:

- Groen loonwerk voor gemeenten/terreinbeheerders/particulieren
- Uitvoering van projecten voor provincie en rijk

Box 2.7 Activiteiten ANV's

Stimuleren en uitvoeren agrarisch natuurbeheer

Randenbeheer zoals bloemrijke slootkanten en akkerrandenbeheer is een onderdeel van de SAN regeling. Gemiddeld doen bij circa 80% van de ANV's leden aan *randenbeheer*. Dat percentage ligt in het westen (96%) en het noorden (78%) van Nederland beduidend hoger dan het oosten (63%) en zuiden (69%). Waarschijnlijk speelt de leeftijd van de vereniging hierin een rol: in het westen en noorden zijn meer verenigingen al langer actief en hebben daardoor meer kans gekregen randenbeheer op te pakken. Hetzelfde beeld geeft het *soortenbeheer*, gemiddeld doet bij circa 80% van de ANV's de leden aan soortenbeheer en ook hier scoren de regio's West (93%) en Noord (89%) beduidend hoger dan elders. Circa 60% van de ANV's heeft leden die doen aan aanleg en onderhoud van *landschapselementen*. Zie voor een overzicht tabel 2.8.

Tabel 2.8 Overzicht van activiteiten van ANV's

Activiteit	Noord	Oost	West	Zuid	Gemiddeld (niet gewogen)
Randenbeheer	78%	63%	96%	69%	79%
Soortenbeheer	89%	74%	93%	56%	81%
Onderhoud landschapselementen	63%	68%	70%	44%	63%
Perceelsbeheer	86%	78%	89%	50%	79%
Aanleg landschapselementen	52%	68%	72%	63%	61%
'Agrarische natuurbeheerscore'*	7,4	7,0	8,4	5,6	7,3

* Gemiddeld % van het beheer gedeeld door 10

Collectieve aanvragen van beheerpakketten en gebiedspakketten

ANV's vragen collectief de verschillende pakketten voor hun leden aan, zodat deze niet geconfronteerd worden met de administratieve rompslomp. Dit bespaart individuele deelnemers veel tijd en vergemakkelijkt de uitvoering van het Programma Beheer voor LNV. Zij hebben immers met minder individuele contractaanvragen te maken. ANV's ontvangen voor hun coördinerende en intermediaire functie een subsidie (SAN-OS, tot voor kort ROS).

Verenigingen kunnen ook sinds de invoering van het Programma Beheer in 2000 als intermediaire partner collectieve gebiedspakketten aanvragen voor gebieden die meer dan 100 hectare beslaan. Zij sloten daarvoor een contract af met LNV en werden daarvoor uitbetaald. Op hun beurt betaalden zij de deelnemers uit. In 2003 is het systeem er onder druk vanuit Brussel aangepast; betalingen vinden nu rechtstreeks plaats aan deelnemende agrariërs. Bovendien moeten maatregelen uit de pakketten precies worden nageleefd. Voorheen hoefde dat niet als het resultaat maar werd gehaald. Pas als dat niet het geval was werd gecontroleerd of maatregelen waren nageleefd. Per saldo is de speelruimte voor verenigingen om te sturen dus kleiner geworden en is beloning op basis van resultaten lastiger. Een aantal verenigingen in het westen van Nederland heeft daarom onderling een constructie bedacht; de zogenaamde U-bocht waarbij leden de subsidie die zij ontvangen eerst afdragen aan de vereniging en op basis van resultaten meer of minder krijgen terugbetaald (zie bijlage 2).

Bijdragen aan onderzoek en kennisopbouw

De bijdrage die agrarische natuurverenigingen hebben geleverd aan de kennisontwikkeling rondom agrarisch natuurbeheer is evident. Het randenbeheer, weidevogelbeheer en het onderhoud van landschapselementen is vaak getest in projecten waarin agrarische natuurverenigingen, onderzoekers en overheden samenwerkten.

VAN Waterland is al vanaf de begin jaren aan het experimenteren met bloemrijke slootkanten, slootbeheer ("Levende boerensloot") en mozaïekbeheer voor weidevogels en heeft samen met Landschapsbeheer projecten gedaan voor het bevorderen van speciale soorten. Den Hâneker heeft meegewerkt aan een experiment met het plas-dras systeem voor weidevogels en talloze andere projecten op het gebied van agrarisch natuurbeheer. Kennisontwikkeling en het testen van de effectiviteit van maatregelen op perceels-, bedrijfs- en gebiedsniveau zijn door agrarische natuurverenigingen steeds gestimuleerd. Daarnaast is ook aandacht geschonken aan de vergoedingsstructuur. De Mergellandcorporatie heeft bijvoorbeeld samen met de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL) de reële vergoedingen voor landschapsbeheer onderzocht en berekend. Verder houden diverse verenigingen zich bezig met het inventariseren of monitoren van natuurwaarden, vaak in samenwerking met IVN, KNNV of andere natuurkenners ('t Onderholt, VEL, Waterland).

Bijdragen aan plattelandsontwikkeling en verbredingsactiviteiten

Veel van de ANV's hebben zich gaandeweg ontwikkeld tot verbrede verenigingen waar naast agrarisch natuurbeheer, nieuwe plattelandsdiensten door agrariërs worden verkend. Den Hâneker bijvoorbeeld ziet dat het alleen richten op agrarisch natuurbeheer onvoldoende is; zij wil zich richten op een integrale gebiedsaanpak waarin allerlei plattelandsdiensten worden

afgestemd. Ook veel andere ANV's kiezen voor verbreding, mede doordat zij van buitenaf als belangrijk aanspreekpunt worden gezien voor de inrichting van het gebied waarin zij actief zijn.

Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen verschillende vormen van verbreding:

- publieke diensten, zoals de aanleg van wandelpaden over boerenland en het plaatsen van bankjes,
- private diensten zoals recreatiefaciliteiten op het bedrijf, de verkoop van streekproducten of het aanbieden van zorg.

Bij verbredingsactiviteiten is de rol van de agrarische natuurvereniging het verkennen van vraag en aanbod, het coördineren van activiteiten en het maken van onderlinge afspraken, het uitwisselen van ervaringen en het opdoen van kennis.

Uit de enquête van het Communicatieproject Agrarisch Natuurbeheer (CAN) van 2005 blijkt dat 41% van de ANV's in Nederland (n=117) zich bezig houdt met maatschappelijke diensten. Voorbeelden hiervan zijn wandel- en fietspaden, vaarroutes en bezoekboerderijen/demobedrijven (tabel 2.9).

Tabel 2.9 verbredingsactiviteiten gestimuleerd door ANV's

Activiteit	Percentage
Wandelpaden	26%
Fietspaden	20%
Vaarroutes	5%
Bezoekboerderij/demobedrijf	30%

Over het algemeen doen ANV's in het zuiden van het land (Zeeland, Noord-Brabant, Limburg) vaker aan maatschappelijke diensten (55%). In de regio noord, oost en west is dit respectievelijk 39%, 35% en 44%.

Gevarieerde inkomstenbronnen

Agrarische natuurverenigingen hebben diverse inkomstenbronnen waarvan de belangrijkste:

- Subsidies uit het Programma Beheer: SAN-OS/ROS.
- Projectgelden en regionale subsidies (POP, LEADER, gemeenten, private financiers, provincies etc).
- Ledengelden (contributie & donateurs).
- Afdracht voor groen loonwerk.

De verenigingen kunnen vanaf 2000 (inwerkingtreding Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer, SAN) gebruik maken van de status van intermediaire contractpartner die zij volgens de SAN kunnen hebben. Door als collectief subsidie aan te vragen, verkregen zij een vergoeding uit de Regeling Organisatiekosten Samenwerkingsverbanden (ROS). Deze vergoeding dekt vooral de uitvoeringskosten die ANV's maken bij het aanvragen van SAN pakketten voor hun leden en de rapportage van de resultaten. Doordat de collectieven vanaf de invoering van het Programma Beheer een formele status hebben gekregen is een deel van de uitvoeringstaken bij hen ondergebracht. Ondanks deze inspanningen en de behaalde resultaten is de regeling onlangs veranderd in een tijdelijke tegemoetkoming. De ROS regeling is vanaf 2006 veranderd in SAN-OS. SAN-OS stelt alleen gedurende een eenmalige periode van zes jaar ANV's in staat aanvragen te begeleiden, te rapporteren en agrarisch natuurbeheer te promoten en te professionaliseren (zie box 2.10).

Van ROS naar SAN-OS

Via de Regeling organisatiekosten samenwerkingsverbanden (ROS) hebben in het verleden circa 40 agrarische natuurverenigingen in totaal € 2.71 mln. subsidie ontvangen over de periode 2000-2003. Dat is gemiddeld € 67.500,- per vereniging over de totale periode. Dit geld is besteed aan de organisatie van het agrarisch natuurbeheer, met een omvang van naar schatting ongeveer 44.000 ha. Omgerekend komt dit neer op circa €15,- per hectare per jaar.

Vanaf 2004 is de ROS regeling gewijzigd in regeling Organisatiekosten Samenwerkingsverbanden (SAN-OS). De SAN-OS geeft een vergoeding voor de kosten die samenwerkingsverbanden maken voor het opzetten van een professionele organisatie van het agrarisch natuurbeheer. Iedere agrarische natuurvereniging die een collectieve SAN subsidie ontvangt, kan voor één tijdvak van 6 jaar SAN-OS subsidie aanvragen.

De SAN-OS vergoedt de volgende activiteiten:

- a) werving, aanvraagbegeleiding en administratie van SAN aanvragen
- b) kwaliteitsborging, monitoring en rapportage van SAN pakketten
- c) kennisbevordering, professionalisering en ecologische sturing
- d) draagvlak, samenwerking en promotie

Via de SAN-OS is in 2005 in totaal € 2,97 mln. subsidie betaald aan 72 samenwerkingsverbanden (gemiddeld € 40.000 per vereniging voor twee jaar) voor de organisatie van het agrarisch natuurbeheer in 2004 en 2005 met een totale omvang van ongeveer 110.000 ha. Omgerekend komt dit neer op circa € 13,50 per hectare per jaar.

Box 2.10 Besteding ROS & SAN-OS gelden

Agrariërs hoeven niet perse lid te zijn van een vereniging om mee te doen aan de SAN regeling. Zij kunnen immers individuele contracten afsluiten met de Directie Regelingen. Ook kunnen boeren, wanneer zij gezamenlijk 100 ha aanbieden, collectieve contracten afsluiten.

Meer samenwerking met andere partners

Agrarische natuurverenigingen werken veel samen met andere organisaties. Volgens de resultaten van de ANV enquête in 2004 wordt vooral samengewerkt met de gewestelijke LTO en de Provincie. Natuurlijk Platteland Nederland, de overkoepelende organisatie van agrarische natuurverenigingen wordt ook door veel verenigingen genoemd als samenwerkingspartner. In box 2.11 worden de verschillende vormen van samenwerking genoemd.

De samenwerking met andere terreinbeherende instanties zoals SBB en Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen is sinds 2001 toegenomen. Ongeveer tweederde van de verenigingen werkt samen met een of meerdere terreinbeherende instanties. Bij de verenigingen die zowel de enquête in 2001 als 2004 hebben ingevuld zien we een duidelijke stijging in de samenwerking. In 2001 werkte 52% van de verenigingen samen met de terreinbeheerders en in 2004 werkt 62% samen, een stijging van 10%.

Samenwerkende ANV's

De samenwerking bestaat grofweg uit de volgende categorieën:

1. Samenwerking op projectniveau met andere agrarische natuurverenigingen en regionale (terreinbeherende) organisaties: gezamenlijke uitvoer van projecten, het maken van afspraken over taakverdeling, afstemming van activiteiten. Deze samenwerking heeft vooral betrekking op weidevogelbeheer en de aanleg en het onderhoud van landschapselementen. Natuurlijk Platteland speelt hierin vaak een coördinerende rol.
2. Overleg met financiers (bijvoorbeeld provincie, gemeenten): overleg over de stand van zaken in projecten, informatie over agrarisch natuurbeheer, uitwisseling van ervaringen, kennisuitwisseling over beheer en financiering.
3. Beleidsbeïnvloeding op provinciaal of regionaal niveau: deelnemen aan opstellen en/of uitvoering van landschapsplannen, belangenbehartiging en gesprekspartner in regionale planvorming.
4. Advisering door Natuurlijk Platteland of de regionale LTO's over subsidies, vergunningen, contracten.
5. Praktische samenwerking met andere verenigingen, Natuurlijk Platteland en regionale LTO: gezamenlijk secretariaat, gezamenlijke inkoop plantgoed.

Box 2.11 Vormen van samenwerking met andere organisaties

Noodzaak tot professionalisering

In de afgelopen jaren heeft een groot aantal van de agrarische natuurverenigingen zich ontwikkeld van vrijwilligersverenigingen tot (semi-)professioneel geleide organisaties. Het eerste enthousiasme is vertaald in statuten en structuren en afspraken worden meer en meer geformaliseerd. De ROS-gelden en andere ondersteuningsprojecten (Provinciaal, LTO etc.) hebben een groot aantal verenigingen in staat gesteld coördinatoren in dienst te nemen en verder te professionaliseren.

Hoewel professionalisering enerzijds een automatisch gevolg is, kenmerkend voor organisaties die snel groeien, meer taken krijgen en door de buitenwacht serieus worden genomen, blijkt anderzijds dat professionalisering vaak niet vanzelf gaat of zelfs averechts werkt. Veel agrarische natuurverenigingen kampen met problemen. Uit een inventarisatie van het steunpunt Agrarisch natuurbeheer van de ZLTO uit 2004 blijkt dat vooral startende verenigingen knelpunten signaleren in het verder professionaliseren (zie box 2.12).

Knelpunten ANV's met betrekking tot verdere professionalisering

- Het vormen van een bestuur met geschikte mensen en het koppelen van taken aan mensen met de juiste competenties.
- Onvoldoende tijd bij bestuurders om zich in te zetten voor een ANV. Werkdruk.
- Veel activiteiten uitgevoerd door een beperkt aantal personen waardoor ook de beschikbare kennis weinig wordt verspreid.
- Er is nog onvoldoende sprake van samenwerking met derden; ook de rol ten opzichte van de plaatselijke ZLTO en richting waterschappen, provincie en gemeenten is onvoldoende helder. Gebrek aan visie op de doelen die men wil bereiken en de concrete resultaten die men in een bepaalde periode wil gaan boeken;
- Het is lastig om een netwerk op te bouwen en te onderhouden.
- De meeste ANV's zien geen kans om tot een planmatige, gestructureerde aanpak te komen. Door gebrek aan ervaring is het moeilijk om van idee tot uitvoering te komen.

Box 2.12 Knelpunten professionaliseren ANV's gesignaleerd door Steunpunt ZLTO

Veel ANV's hebben een vliegende start doorgemaakt, waardoor de organisatorische en administratieve inbedding van de activiteiten die werden uitgevoerd achter zijn geraakt. Ook lopen financiën niet altijd zoals gepland, mede door late uitbetalingen van overheidsgeld.

Het aanvragen van vergoedingen en regelingen blijkt in veel gevallen een langzaam en moeizaam proces, waarbij het lange tijd onduidelijk blijft of de vereniging überhaupt in aanmerking komt voor vergoedingen. Een ander vaak genoemd knelpunt is dat de vergoedingen te laag zijn om de werkelijke kosten te dekken.

De koepelorganisaties van de ANV's, Natuurlijk Platteland Nederland, ziet professionalisering als een van de speerpunten van de komende jaren en wil zich vooral inzetten op betere en eenduidige registratie van de natuurresultaten.

Samenwerking in koepelorganisaties

Natuurlijk Platteland Nederland is een zelfstandige organisatie die los van LTO opereert, maar voor bepaalde zaken wel samenwerkt. In Natuurlijk Platteland Nederland werken de volgende vier koepels van agrarische natuurverenigingen samen:

- BoerenNatuur – Groningen, Friesland, Drenthe en Flevoland
- Natuurlijk Platteland Oost – Overijssel, Gelderland en Oost-Utrecht
- Natuurlijk Platteland West – Noord-Holland en Zuid-Holland en West-Utrecht
- Natuurlijk Platteland Limburg – Limburg

Het bestuur van NPN wordt gevormd door de vertegenwoordigers van deze vier regionale koepelorganisaties. Bij deze organisaties zijn in totaal 123 lokale agrarische natuurverenigingen aangesloten.

In Noord-Brabant en Zeeland worden de belangen van de agrarische natuurverenigingen behartigd door ZLTO. De ZLTO neemt als adviseur deel aan de bestuursvergaderingen van NPN, evenals een vertegenwoordiger van de LTO Nederland. De ANV's in Zeeland en Brabant (27) zijn ondergebracht bij de vakgroep verbreding van de ZLTO. Agrarisch natuurbeheer wordt integraal meegenomen in de belangenbehartiging door de ZLTO.

Koepel	Regio koepel	Regio	Aantal	%
NPN	BoerenNatuur	Noord	46	31
	NP Oost	Oost	35	23
	NP West	West	32	21
	NP Limburg	Zuid	10	7
ZLTO	ZLTO	Zuid	27	18
Totalen			150	100

3 De meerwaarde van agrarische natuurverenigingen

De centrale vraag van dit essay is welke meerwaarde de ANV's hebben opgeleverd en dan met name in hun bijdrage aan de ontwikkeling van het natuurbeleid, de realisatie van landschap en natuur en de rol die zij hebben gespeeld in plattelandsontwikkeling.

Bijdrage aan beleid

Agrarische natuurverenigingen en met name de koepels (LO, In Natura, NPN) hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de *vormgeving* van het Programma Beheer. In diverse werkgroepen is gewerkt aan het opstellen van de beheerpakketten en het vergroten van de effectiviteit. Doordat er een beter toepasbaar en inpasbaar stelstel van beheersvergoedingen is gekomen, is het voor boeren veel aantrekkelijker geworden deel te nemen aan het Programma Beheer. Het succes van collectieve gebiedspakketten en de potentie voor het vergroten van de effectiviteit van de beheersmaatregelen is mede het resultaat van jarenlange inspanningen van ANV's.

De meerwaarde van agrarische natuurverenigingen voor de *uitvoering* van het natuur- en landschapsbeleid is lastig in getallen uit te drukken. Het is duidelijk dat ANV's een belangrijke motor zijn geweest achter de grote deelname aan SAN en de relatief soepele introductie van Programma Beheer. De bereidheid van agrariërs om deel te nemen was groot doordat niet de overheid, maar collega agrariërs potentiële deelnemers benaderden. Vooral door ANV's is agrarisch natuurbeheer voor veel boeren een geaccepteerd en een aantrekkelijk verschijnsel geworden.

Inmiddels hebben ANV's een grote rol in de *praktische organisatie* van de uitvoering van de SAN zoals begeleiding van agrariërs in het aanvragen van pakketten, controle en administratie. Daarnaast zijn ze een belangrijk aanspreekpunt voor informatie over beheersmaatregelen en worden regelmatig (al dan niet verplichte) cursussen gegeven. Deze rol wordt door de overheid zelf niet uitgevoerd, zodat veel informatie over hoe om te gaan met beheerpakketten en ecologische advisering alleen via de ANV toegankelijk is voor agrariërs. Ook informatie over de regeling zelf is via de officiële LNV kanalen gering. ANV's hebben een belangrijke taak in het verspreiden van informatie.

Hoewel ANV's op veel fronten hun meerwaarde voor het opstellen en uitvoeren van het natuurbeleid hebben laten zien, melden ANV's vaak moeite te hebben een weinig stimulerende opstelling vanuit de overheid. Late uitbetalingen van SAN gelden, tussentijdse veranderingen in de regeling en onduidelijkheid over voorwaarden hebben het de ANV's soms moeilijk gemaakt om als intermediair op te treden. In sommige gevallen liepen zij zelf een (financieel) risico en liep de motivatie van leden een flinke deuk op. Dit is voor enkele verenigingen reden geweest om hun activiteiten (tijdelijk) te staken.

Bij de uitvoering van SAN is het voor een ANV vaak balanceren tussen ledenbelangen en natuurbelangen. Het blijkt dat leden - soms uit onvrede met de aanpak, de gewijzigde, vaak bredere focus op plattelandsontwikkeling of de kosten die de ANV in rekening brengen - het lidmaatschap opzeggen. Soms richt een groep boeren met een adviseur of rentmeester zelf een nieuwe groep op om een (collectief) SAN-pakket voor b.v. weidevogels of ganzenopvang aan te vragen.

Bijdrage aan landschap en natuur

Mede doordat agrarische natuurverenigingen veel hebben bijgedragen aan de acceptatie van agrarisch natuurbeheer is de hoeveelheid hectares onder SAN sterk gestegen. Voor de invoering van de beheerpakketten in het Programma Beheer waren er in verschillende gebieden SAN proefprojecten en tijdelijke experimenten met agrarisch Natuurbeheer. Met de overgang van Regeling Beheersovereenkomsten en Natuurontwikkeling (RBON) naar SAN is het aantal overeenkomsten sterk teruggelopen. Dat is pas hersteld na actief werk van de ANV's. ANV's

zorgen ook voor een 'ruimtelijke opschaling' van het beheer, hetgeen voor een aantal soorten zoals weidevogels en zoogdieren, ecologische meerwaarde heeft.

Door de mogelijkheid van het afsluiten van collectieve contracten en de daaruit volgende gebiedsgerichte aanpak, kunnen ANV's beter sturen op resultaten, bijvoorbeeld door een meer selectieve locatiekeuze voor het afsluiten van bepaalde pakketten. Dit idee van *ecologische sturing* is in opkomst en heeft als doel de effectiviteit van de beheermaatregelen te vergroten. Ecologische sturing houdt in dat ANV's op basis van ecologische gegevens en principes aangeven op welke percelen beheer het meeste resultaat zou kunnen opleveren en voor die percelen contracten afsluiten met de betrokken agrariërs. Momenteel biedt het Programma Beheer geen mogelijkheden voor ecologische toetsing vooraf. Individuele agrariërs kunnen, wanneer een ANV een pakket op een bepaald perceel zou weigeren, altijd individueel met LNV een contract afsluiten buiten de ANV om zelf of in ander groepsverband een collectief pakketten aanvragen. Verder vergt ecologische sturing een stevige organisatie met voldoende gezag in de streek en (toegang tot) ecologische kennis. Dit zal waarschijnlijk lastig zijn voor de wat de wat jongere ANV's of zogenaamde 'Wilde collectieven'.

Het SAN is een goede *spin off* gebleken voor andere activiteiten. Veel verenigingen zijn ook actief in het stimuleren van natuur die niet via SAN, SN of anderszins wordt vergoed. Het betreft met name het stimuleren van plaatsing van uilenlasten, nestkastjes of andere kleine natuurvoorzieningen via vogelwerkgroepen of andere vrijwilligersorganisaties. Projectmatig wordt er ook gewerkt aan verbetering van erfbeplantingen of het opstellen, uitvoeren en soms ook monitoren van bedrijfsnatuurplannen.

Enkele agrarische natuurverenigingen gaan zelfs een stap verder in het natuur- en landschapsbeheer. In een paar gebieden, zoals bijvoorbeeld in de Graafschap, Achterhoek en Twente, zijn onder de paraplu van ANV's groene loonwerkploegen actief die landschapsbeheertaken uitvoeren voor particulieren, gemeenten en andere grondgebruikers. De ANV coördineert en verzorgt de administratieve afhandeling in ruil voor de afdracht van een percentage van de inkomsten.

Een belangrijke vraag is wat agrarische natuurverenigingen uiteindelijk hebben opgeleverd aan natuur en landschap. Wat is hun bijdrage geweest aan het realiseren van de doelen zoals vastgelegd in het natuurbeleid? Een lastige vraag. Het blijkt namelijk dat de resultaten van agrarisch natuurbeheer, en impliciet de rol van ANV's daarin, moeilijk in cijfers zijn uit te drukken. Dit heeft verscheidende redenen: van moeilijke meetbaarheid van de resultaten en geen eenduidige meetmethoden tot het nog niet beschikbaar zijn van betrouwbare gegevens.

Over de effectiviteit van mozaïekbeheer is in 2006 een artikel verschenen (Oosterveld, 2006). In het artikel staan naast hoopvolle resultaten, namelijk een positieve ontwikkeling voor een aantal weidevogels, nog veel vragen vermeld. De lastige meetbaarheid is ook een reden waarom in wetenschap en beleid verschillende (vaak tegenstrijdige) geluiden te horen zijn over de effectiviteit van agrarisch natuurbeheer (Berendse, 2006).

Momenteel is er een verschuiving van het stimuleren van natuur op een agrarisch bedrijf naar het stimuleren van *natuur op gebiedsniveau*. Het organiseren en ontwikkelen van samenhang in natuurbeheer en regionaal maatwerk kan een belangrijke taak zijn voor ANV's. Dit staat nu nog in de kinderschoenen. De uitdaging voor ANV's is enerzijds het selecteren van de meest effectieve maatregelen en anderzijds het creëren van de juiste balans tussen de belangen van de leden (inpasbaarheid maatregelen in bedrijfsvoering) en de natuurbelangen (wat en waar is maatregel meest effectief).

ANV's hebben de potentie en vaak ook al ervaring om boeren individueel en gezamenlijk tot meer aan te zetten dan in de situatie zónder ANV's. Er is duidelijk sprake van synergie. Het verder ontwikkelen van ecologische sturing door selectief toekennen van pakketten/contracten op plekken waar deze het meest effectief zijn, kan een volgende stap zijn om maatschappelijk beter te verantwoorden op welke wijze de maatschappelijke investeringen in het natuurbeheer

(lees: belastinggeld) worden ingezet. De inspanningen op het gebied van mozaïekbeheer zijn hiervan een goed voorbeeld .

Een andere belangrijke pijler voor de toekomstagenda van ANV's is het toewerken naar *omgevingsbeheer*. Niet de instrumenten op de verschillende beleidsterreinen staan daarin centraal, maar een gebiedsgerichte visie waarin doelen op het gebied van natuur en landschap beter op elkaar worden afgestemd en uitgewerkt. Een concreet voorbeeld is het voorkomen of verwijderen van bosaanplant in open weidegebied, zodat predatoren van weidevogels minder kansen krijgen.

Het Ministerie van LNV wil zich in de toekomst meer richten op *landschap*. ANV's zijn hierop nog niet aangehaakt en ook de SAN is daar beperkt op toegesneden. Landschap noopt tot meer integraal nadenken op gebiedsniveau en dat biedt kansen voor ANV's die zich meer richten op het gebied als geheel en minder op de uitvoering van het soortenbeleid.

Bijdrage aan plattelandontwikkeling

De meerwaarde van ANV's is groter dan alleen facilitering van de uitvoering van de SAN. Zij werpen zich vaak op als organisatie voor het hele landelijk gebied en veel verenigingen hebben hun activiteiten in de laatste paar jaar uitgebreid van natuur, landschap en milieu naar het verkennen en uitbouwen van verbredingsactiviteiten en platteland vernieuwing. Ook het aangaan van samenwerkingsverbanden met diverse andere organisaties die actief zijn in de streek (natuur- en vogelwachten, weidevogelbeschermers, wandel- en fietsgroepen, cultuurhistorische clubs, etc.) wordt steeds belangrijker gezien voor het creëren van samenhang, afstemming en een integrale aanpak voor het gebied.

Verenigingen met burgerleden zien een belangrijke meerwaarde: zij ondervinden meer draagvlak in de samenleving voor hun plannen en activiteiten. De ANV is in een aantal gevallen een bundeling van streekinitiatieven, waardoor de kans op daadwerkelijke vernieuwing groter is en waarbij regionaal draagvlak vaak minder moeizaam tot stand komt dan voorheen. Ook kunnen zij vaak beter verdedigen wat zij hebben gerealiseerd voor de investeringen die de samenleving doet in de vorm van subsidies en vergoedingen.

Conclusie

De meerwaarde van agrarische natuurverenigingen is op velerlei vlak zichtbaar:

- Zij hebben actief bijgedragen aan het op de kaart zetten van het agrarisch natuurbeheer en het enthousiasmeren van collega-agrariërs.
- Ook hebben zij een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van kennis over mogelijke beheermaatregelen, resultaatbeloning en collectief beheer.
- Zij zijn een samenwerkingspartner voor overheden geworden en leveren een bijdrage aan de uitvoering van het natuur- en plattelandsbeleid.
- Zij agenderen nieuwe plattelandsthema's zoals recreatie, zorglandbouw en andere agrarische diensten.

Inmiddels doen meer dan 10.000 agrariërs aan agrarisch natuurbeheer en het aantal is groeiende.

Daarnaast is door agrarische natuurverenigingen, natuur- en landschapsbeheer een meer geaccepteerde activiteit geworden en creëren zij meer samenhang in natuurbeheer. Ook werken zij op veel gebieden samen met andere partners zoals terreinbeheerders en andere maatschappelijke organisaties.

4 Discussiepunten en dilemma's

Afsluitend willen we stil staan bij een aantal vragen en dilemma's. Deze kunnen een start zijn voor een discussie over (de toekomst van de SAN en) de rol die agrarische natuurverenigingen kunnen spelen in de ontwikkeling en uitvoering van het natuurbeleid in de komende jaren.

Is ecologische sturing wel een goed instrument voor vergroten effectiviteit?

Agrarische natuurverenigingen hebben, met hun gebiedsgerichte aanpak een belangrijke sleutel in handen voor het vergroten van de effectiviteit van het agrarisch natuurbeheer. Al eerder is genoemd dat ecologische sturing, evenals het creëren van samenhang in beheer, zoals nu al in het mozaïekbeheer gebeurt, kan bijdragen aan de effectiviteit van de beheermaatregelen.

Ecologische sturing door agrarische natuurverenigingen stuit momenteel echter nog op problemen: er is onvoldoende beleidsruimte voor ANV's om deze sturing in de praktijk 'af te dwingen'. Individuele agrariërs kunnen de selectiecriteria cq. sturing van ANV's weigeren en individueel pakketten aanvragen. Dit ondergraaft de mogelijkheden van ANV's om op gebiedsniveau de meest effectieve locaties te kiezen. Willen ANV's in de toekomst bestaansrecht hebben en houden, dan zouden zij meer beleidsruimte moeten krijgen om ecologische sturing te kunnen toepassen en in het gebied selectieve toegang tot SAN te kunnen realiseren.

Ecologische sturing kan echter ook voor dilemma's zorgen: wie bepaalt waar beheer plaats gaat vinden en op welke wijze effecten worden gemeten? Kan en mag sturing overgelaten worden aan (het bestuur of deskundigen in dienst van) een agrarische natuurvereniging en zal dat niet leiden tot conflicten en het uiteindelijk ondergraven van de ANV? Hoe wordt bepaald of agrarische natuurverenigingen in staat zijn ecologische sturing toe te passen? Is de overheid in staat en bereid daarover zaken te doen met een agrarische natuurvereniging. De komende tijd kan via een experiment met enkele 'voorloper-ANV's' een antwoord op deze vragen worden verkregen.

Kunnen agrarische natuurverenigingen zich niet beter toeleggen op landschapsbeheer in plaats van natuurbeheer?

Natuur is weerbaar. Natuur is meer dan een optelsom van beheermaatregelen en is, uitgedrukt in het realiseren van 'soorten', slechts in beperkte mate maakbaar. Dit geldt zeker voor soorten waarvan het habitat zich over meerdere continenten uitstrekt zoals vaak het geval is bij weidevogels en andere vogels die geassocieerd zijn met het open agrarische cultuurlandschap zoals grutto, tureluur, zomertaling of grauwe kiekendief. Voor planten, insecten, vissen of amfibieën geldt dit op een andere manier: het succes van het beheer wordt bepaald door de al dan niet aanwezige zaadbank (planten) of de kolonisatiemogelijkheden van een soort.

Hier zijn drie richtingen mogelijk om het agrarisch natuurbeheer verder te ontwikkelen:

1. handhaaf het huidige systeem van afrekening op bepaalde doelsoorten;
2. beoordeel de inspanningen op het creëren van het juiste leefgebied;
3. richt je op het ontwikkelen van een landschap.

In het eerste geval is een uniform landelijk systeem van monitoring wenselijk.

In het tweede geval moet het leefgebied een bepaalde mate van robuustheid en connectiviteit hebben om ecosysteemontwikkeling mogelijk te maken, in combinatie met het creëren van de juiste ecologische condities (terugdringen van externe invloeden als b.v. vermessing). Dan nog kan het wenselijk zijn om monitoring en eventueel beloning van specifieke soorten op te nemen.

In het derde geval moeten er criteria, een checklist of procesafspraken zijn waarlangs het landschap zich kan ontwikkelen, wie daarvoor verantwoordelijk is en wie daarvoor de probleemhouder cq. financier voor zal zijn.

Inspanningen van ANV's richten op het leefgebied van soorten (optie 2) heeft als voordeel dat natuurbeheer meer via landschapontwikkeling plaatsvindt en de relatie tussen maatregelen en gewenste landschapseffecten beter stuurbaar zijn. Dit is ook een benadering die het Actieprogramma Weidevogels voorstaat om de effectiviteit van weidevogelbeheer te vergroten. ANV's (en andere gebiedspartijen) spelen hierin een belangrijke rol.

Meer toelagen op landschapontwikkeling (optie 3) heeft als voordeel dat de maakbaarheid groot is, het een nauwe binding heeft met de bedrijfsvoering, makkelijker inpasbaar is en het vanuit een maatschappelijk perspectief en acceptatie zelfs nog veel aantrekkelijker kan zijn dan de eerste twee opties. Nadeel is wel dat er geen garanties zijn voor het realiseren van natuurdoelen of dat de natuur meelift met het landschapsbeheer.

Is er een keurmerk nodig voor agrarische natuurverenigingen?

De variatie en diversiteit aan agrarische natuurverenigingen is een kwaliteit omdat zij zijn ontstaan van onderaf en in structuur, samenstelling, aanpak en strategie een antwoord zijn op de specifieke, regionale omstandigheden. Als gevolg daarvan is het geheel aan agrarische natuurverenigingen niet over één kam te scheren of met eenduidige bewoordingen te omschrijven. Bijvoorbeeld: niet alle ANV's hebben een verenigingsstructuur, bij tweederde van de verenigingen kunnen burgers lid worden, de participatiegraad van agrariërs in het werkgebied loopt uiteen van 10% tot 95%, sommigen zijn plattelandsspreekbuis, anderen richten zich specifiek op het uitvoeren van beheerpakketten, sommigen hebben een actieve pool aan vrijwilligers, anderen hebben vaste medewerkers, sommige zijn verregaand geprofessionaliseerd anderen zijn net begonnen.

Om als partner door overheden erkend te kunnen worden en om concreet zaken te doen, bijvoorbeeld in het geval van ecologische sturing, liggen eenduidige toetsingscriteria om de kwaliteit van de organisatie en mate van professionaliteit te bepalen, voor de hand. Uit dat oogpunt is een 'keurmerk' voor een ANV een optie maar kan ten koste gaan van de meerwaarde van de *bottom up* ontstaansgeschiedenis van agrarische natuurverenigingen.

Is het ontstaan van 'wilde' collectieven in de werkgebieden van agrarische natuurverenigingen gezonde concurrentie of een bedreiging?

Vanaf de invoering van het Programma Beheer is het mogelijk om als agrarische natuurvereniging collectieve pakketten af te sluiten. Omdat de eis aan deze collectieve pakketten het inbrengen van minimaal 100 hectare is (binnen een gebied van enkele 100-den ha's) en geen voorwaarden worden gesteld aan het soort verenigingen, kunnen ook individuen of kleine groepen van boeren aanvragen indienen. In een paar werkgebieden van agrarische natuurverenigingen zijn aparte collectieven ontstaan die zich alleen richten op de aanvraag van een collectief SAN contract en de uitvoering ervan. Deze initiatieven komen soms voort uit onvrede over het beleid van de al bestaande verenigingen, of de in hun ogen te hoge overheadkosten die de ANV in rekening brengt.

Deze ontwikkeling kan duiden op een gezonde marktwerking en hiermee zal de ondersteuning van agrariërs op den duur beter kunnen worden. Ook zullen er naar verwachting meer agrariërs aan natuurbeheer gaan doen. Deze collectieven richten zich echter alleen op de uitvoering van collectieve SAN pakketten. Dit in tegenstelling tot de integrale gebiedsaanpak van veel al bestaande agrarische natuurverenigingen. Zij werken met een vaak bredere invalshoek van het agrarische natuurbeheer, waarbij ook onbetaald natuurbeheer wordt gestimuleerd, en geëxperimenteerd wordt met ecologische sturing. Ook verkennen zij vaak verbredingsactiviteiten en werken zij intensief samen met andere gebiedspartijen. Door deze combinatie van betaalde en onbetaalde activiteiten opereren deze ANV's op de markt duurzamer dan de 'wilde' collectieven. Ook zullen zij in een aantal gevallen wat verder voor de muziek uitlopen dan hun agrarische achterban wenst. Of we het optreden van nieuwe collectieven in het werkgebied van ANV's als gezonde concurrentie of als bedreiging moeten beschouwen, verschilt per situatie en misschien ook per moment. Het kan echter de eerder genoemde wens naar meer ecologische sturing van het beheer ondergraven. Aan de andere kant houdt het de bestaande ANV's in ieder geval 'scherp'. Een keurmerk (eerder genoemd), kan hierin meer duidelijkheid bieden.

Verzwakt de nieuwe SAN-OS regeling de belangrijke intermediaire functie en kennisrol die agrarische natuurverenigingen vervullen?

Agrarische natuurverenigingen vervullen een belangrijke loketfunctie voor de promotie van agrarisch natuurbeheer, ondersteuning van aanvragen van deelnemende agrariërs, kennisbevordering en uitvoering gebiedspakketten in het kader van de SAN regeling. Een uitvoeringstaak die de overheid als subsidieverstrekker zelf niet heeft opgepakt en daarvoor zelf nu ook geen kosten maakt. Als financiële tegemoetkoming voor hun, vaak arbeidsintensieve, inspanningen ontvingen agrarische natuurverenigingen een subsidie uit de ROS gelden.

In 2005 is de ROS regeling veranderd in de SAN-OS regeling. Hoewel qua budget (zo'n € 10-15,- per hectare per jaar) weinig verschillend, zijn de voorwaarden dat wel. SAN-OS stelt alleen gedurende een eenmalige periode van zes jaar ANV's in staat gebruik te maken van de regeling. Daarna moeten zij deze ondersteunende activiteiten uit eigen budget betalen. Dit kan de ondersteunende functie die zij vervullen in het (ecologisch) organiseren van de SAN teniet doen.

Het is een de moeite waard na te gaan wat de consequenties zijn van de SAN-OS regeling voor de rol die agrarische natuurverenigingen nu spelen in de informatievoorziening en ondersteuning van agrariërs in de uitvoering van Programma Beheer, beheermaatregelen en ecologische kennis.

Haalt de onduidelijkheid over de rol en functie van burgerleden de zeggingskracht van een agrarische natuurvereniging op den duur niet onderuit?

Bij ongeveer tweederde van de agrarische natuurverenigingen kunnen burgers lid worden. Vertegenwoordigers van die ANV's geven aan dat burgerleden een grote meerwaarde hebben. Niet alleen door het actieve vrijwilligerswerk dat sommigen verrichten, maar vooral doordat zij de zeggingskracht van de vereniging als plattelandssprekbus vergroten. Deze agrarische natuurverenigingen geven aan dat zij niet alleen het agrarisch belang vertegenwoordigen, maar de belangen van de streek. Ook kunnen burgers agrarische leden de spiegel voorhouden en de dialoog aangaan waardoor agrariërs hun activiteiten beter kunnen afstemmen op de vraag vanuit de samenleving.

De meerwaarde van een versterkte relatie tussen boeren en burgers staat buiten kijf. Wat wel een aandachtspunt is, is de onduidelijkheid over de rol, status en positie van burgerleden. Zijn het passieve donateurs of actieve meedenkers? Hebben zij dezelfde rechten en plichten als agrarische leden? Hoe verloopt besluitvorming en deelname? Hoe wezenlijk is de bijdrage van burgerleden eigenlijk en worden zij niet gebruikt als alibi van een ANV om draagvlak in de streek te claimen? Hierover is weinig bekend, terwijl dit toch belangrijke vragen zijn nu agrarische natuurverenigingen meer en meer als serieuze gesprekspartner voor overheden worden gezien in het gebiedsgerichte beleid. Aandacht voor de vraag 'hoe kunnen burgerleden de ANV versterken' lijkt op zijn plaats.

Zijn de belangen van agrarische natuurverenigingen en die van de landbouworganisaties op den duur verenigbaar?

De relatie tussen agrarische natuurverenigingen en LTO staat regelmatig onder spanning vanwege verschillen in belangen en ideeën over de toekomstperspectieven van de landbouw in Nederland. Naarmate de strategie van LTO steeds meer is gericht op de agrariër als ondernemer op een wereldmarkt, raakt de vraag of agrarisch natuurbeheer een onderdeel van de bedrijfsvoering is meer en meer buiten beeld. Daarnaast hebben agrarische natuurverenigingen, vooral degene met burgerleden, juist ook andere belangen te vertegenwoordigen dan uitsluitend het agrarische belang. Een duidelijker scheiding tussen LTO-organisatie enerzijds en agrarische natuurverenigingen en hun koepel NPN anderzijds, kan de positie die ANV's en LTO innemen in het debat over plattelandontwikkeling verduidelijken. Tegelijkertijd zijn veel ondernemers aangesloten bij zowel LTO als een ANV.

Beleidsaanbevelingen aan LNV

1. Onderzoek op welke wijze de toegevoegde waarde van agrarische natuurverenigingen verankerd kan worden in het Programma Beheer.
2. Experimenteer met een aantal 'voorloper-ANV's' op welke wijze meer ruimte geboden kan worden voor ecologische sturing.
3. Onderzoek op welke wijze de effectiviteit van agrarisch natuurbeheer eenduidig meetbaar en zichtbaar gemaakt kan worden en welke rol ANV's hierin kunnen vervullen. Zorg voor een goede uniforme landelijke monitoring van soorten. Evalueer de vooruitgang, waarbij een optie zou kunnen zijn om minder op soorten en meer op landschap in te zetten.
4. Onderzoek hoe agrarisch natuurbeheer een onderdeel kan zijn van het agrarisch bedrijf van de toekomst, waarbij diversiteit in bedrijfsstrategieën en ontwikkelingen, die lopen van verbreding tot schaalvergroting, worden meegenomen.
5. Maak de SAN-OS niet eenmalig voor een periode van zes jaar, maar als een permanente ondersteuning van de ANV om deelname, draagvlak, ecologische effectiviteit en kennisvermeerdering bij de leden te vergroten.
6. Stimuleer vermaatschappelijking van de ANV's ter versterking van de rol en invloed van burgers.

Dankwoord

CLM heeft in talloze projecten samengewerkt met agrarische natuurverenigingen en bijgedragen aan de ontwikkeling van het agrarisch natuurbeheer. De opdracht van het LEI om in zeer korte tijd een essay te schrijven over de rol van agrarische natuurverenigingen in de afgelopen 15 jaar hebben we met veel plezier opgepakt. Mede doordat het voor ons ook een goed moment was om eens stil te staan bij wat agrarische natuurverenigingen hebben betekend voor beleid, natuur en landschap.

Gedurende het schrijfproces heeft een aantal personen ons geweldig geholpen door vanuit hun kennis en ervaring een bijdrage te leveren. Als eerste willen we Paul Terwan bedanken voor zijn gedetailleerde opmerkingen en bijdragen aan de ronde tafeldiscussie. Ook de inbreng en persoonlijke ervaringen van de andere deelnemers van de ronde tafeldiscussie hebben we zeer gewaardeerd. Verder willen we onze CLM collega's Erik van Well en Anneloes Visser bedanken voor het uitzoekwerk en de data analyses die we in dit essay hebben opgenomen. Hoewel we veel van de bijdragen, commentaren en opmerkingen hebben gebruikt, ligt de verantwoordelijkheid voor de uiteindelijke tekst bij de auteurs.

Schriftelijke bronnen

- Aarts, N. 1998. *Een kwestie van natuur*. Een studie naar de aard en het verloop van communicatie over natuur en natuurbeleid. WUR, Wageningen.
- Aarts, N., R. During, P. van der Jagt (redactie). 2006. *Te Koop en andere ideeën over de inrichting van Nederland*. WUR, Wageningen.
- Atsma, G., F. Benedictus, F. Verhoeven, M. Stuiver. 2000. *De sporen van twee milieucoöperaties*. Vereniging Eastermars Lânsdouwe en Vereniging Agrarisch Natuurbeheer en Landschap Achtkarspelen, Drachten.
- Bal, D., H.M. Beijer, M. Fellingner, R. Haveman, A.J.F.M. van Opstal, F.J. van Zadelhoff. 2001. *Handboek Natuurdoeltypen*. Tweede, geheel herziene editie. LNV, Den Haag.
- Balk-Theuws, L.W. 2004. *Stad en Ommeland: actoren nader in beeld gebracht*. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2004. Natuurplanbureau, Wageningen.
- Beek, A.J.C.M. van, M. Schipper, A.J. Visser. 2004. *Inventarisatie kennisbehoefte agrarische natuurverenigingen*. Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V., Lelystad.
- BoerenNatuur. 2004. NieuwsBrief. Boeren natuur, Drachten.
- BoerenNatuur. 2005. Weidevogelmozaïekbeheer in Noord-Nederland. Resultaten 2005. Boeren natuur, Drachten.
- Bruin, R. de, J.D. van der Ploeg. 1991. *Maat houden*. Bedrijfstijlen en het beheer van natuur en landschap in de Noordelijke Friese Wouden en het Zuidelijk Westerkwartier. Landbouwniversiteit, Wageningen.
- Dieleman en Koekkoek. 2004. Steunpunt Agrarisch Natuurbeheer ZLTO, Inventarisatie 2004, in: Horlings, I. 2005. *Inspelen op veranderingen; de bijdrage van de Agenda Vitaal Platteland aan de transitie van landbouw en platteland*. Telos, Tilburg.
- Edel, B.H.W., H.W. de Gier, P. Terwan. 1995. *Een vereniging voor agrarisch natuurbeheer in Waterland*.
- Floor, L., I. Salverda. 2006. *Zelforganisatie in het landelijk gebied*. Signalen uit de praktijk. WUR, Wageningen.
- Hees, E. 2000. *Trekkers naast de trap*. Een zoektocht naar de dynamiek in de relatie tussen boer en overheid. Wageningen Universiteit, Wageningen.
- Hees, E., H. Renting, S. de Rooij. 1994. *Naar lokale zelfregulering*. Samenwerkingsverbanden voor integratie van landbouw, milieu, natuur en landschap. LNV, Den Haag.
- Horlings, I. 2005. Vitale coalities in het landelijk gebied. In: Aarts, N., R. During & P. Van der Jagt (eds). 2006. *Te Koop en andere ideeën over de inrichting van Nederland*. Wageningen Universiteit.
- Leneman, H., C. Graveland. 2004. *Deelname en continuïteit van het Agrarisch Natuurbeheer*. LEI, Den Haag.

- Leneman, H., J. Groten, E. de Bakker, M. van der Elst. 2006. *Natuur in de benen en tussen de oren*. Over de effecten van sociale stimulansen op de uitvoering en de kwaliteit van agrarisch natuurbeheer. LEI, Den Haag.
- Migchels, G. 1994. *Milieucoöperatie*. Een oriënterend onderzoek naar de mogelijkheden op de natuur- en landschapsmarkt. Nationale Coöperatieve Raad, Den Haag.
- Milieu en Natuur Planbureau. 2005. *Natuurbalans 2005*. Milieu en Natuur Planbureau, Bilthoven.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. 2001. *Buitengewoon. Diversiteit en emancipatie op het platteland*. LNV, Den Haag.
- Ministerie van LNV. 2000. *De nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur*. LNV, Den Haag.
- Ministerie van LNV. 2004. *Agenda Vitaal Platteland*. LNV, Den Haag.
- Ministerie van VROM. 2004. *Nota Ruimte*. VROM, Den Haag.
- Molenaar, J.G. de, D.A. Jonkers, G. Kolkman. 2006. *Metten en wegen in het experiment Gaasterland*. Een ecologische evaluatie van agrarisch en particulier natuurbeheer. Alterra, Wageningen.
- Nationaal Groenfonds. 2005. *Investeren in natuur 2006-2008. Financieel perspectief voor een resultaatgericht natuurbeleid*. Nationaal Groenfonds, Hoevelaken.
- Natuurlijk Platteland West. 2006. *Focus op agrarische natuurverenigingen*. NPW website, Haarlem.
- Natuurplanbureau. *Een tweede verkenning naar de rol van agrarische natuurverenigingen in natuurbeheer*. Natuurplanbureau, Wageningen.
- Oerlemans, N., A. Guldemond, E. van Well. 2001. *Agrarische Natuurverenigingen in opkomst*. Een eerste verkenning naar beheeractiviteiten van agrarische natuurverenigingen. CLM, Utrecht.
- Oerlemans, N.J., E.A.P. van Well, J.A. Guldemond. 2004. *Agrarische Natuurverenigingen aan de slag*.
- Oerlemans, N.J., J.A.W.A. Reus. 1999. *Afspraak is afspraak*. Leidraad voor het sluiten van groene contracten. CLM, Utrecht.
- Oerlemans, N.J.; J.A. Guldemond en A. Visser. 2006. *Meerwaarde agrarische natuurverenigingen voor de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer*. CLM, Culemborg
- Polman, N.B.P. 2002. *Institutional Economics Analysis of Contractual Arrangements*. Managing Wildlife and Landscape on Dutch Farms. WUR, Wageningen.
- Raad landelijk gebied. 2002. *Groene diensten: van ondersteunen naar ondernemen*. Raad Landelijk Gebied, Amersfoort.
- Raad Landelijk Gebied. 2003. *Ruimte voor Natuur. Advies over de realisatie en beheer van de Ecologische Hoofdstructuur*. RLG, Amersfoort.
- Raad landelijk gebied. 2004. *Platteland aan het stuur. Advies over vernieuwende vormen van bestuur voor het landelijk gebied*. Raad voor het Landelijk Gebied, Amersfoort.

Remmers, G., R. van Broekhuizen, J.D. van der Ploeg. 2000. *Initiatiefgroepen op het platteland: naar het creëren van koppelingen tussen praktijk en beleid*. WUR, Wageningen.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. 2004. *Natuurbalans 2004*. RIVM, Bilthoven.

Vogelbescherming, Stichting Natuur en Milieu en Vereniging Natuurmonumenten. 2002. *Effectiviteit van agrarisch natuurbeheer: wat kan er beter? Verslag van een seminar*. Vogelbescherming, Zeist.

Volker, C.M. 1999. *Boeren in betwist landschap*. Strategische keuzes van boeren in een waardevol landschap. WUR, Wageningen.

Voorstudie. Samenwerkingsverband Waterland, Broek in Waterland.

Bijlage 1 Geraadpleegde personen

Deelnemers workshop:

- Teunis Jacob Slob (voorzitter Natuurlijk Platteland Nederland/ voormalig voorzitter Den Hâneker)
- Fokke Benedictus (voormalig voorzitter Vereniging Eastermar Landsdouwe)
- Iwan Gijsbers (voormalig voorzitter MC De Peel)
- Miranda Bemelmans (voormalig medewerker Mergellandcorporatie)
- Paul Terwan (voormalig secretaris Landelijk Overleg, adviseur agrarisch natuurbeheer)
- Bertus Menkveld (bestuurslid ANV 't Onderholt)

Telefonisch/schriftelijk:

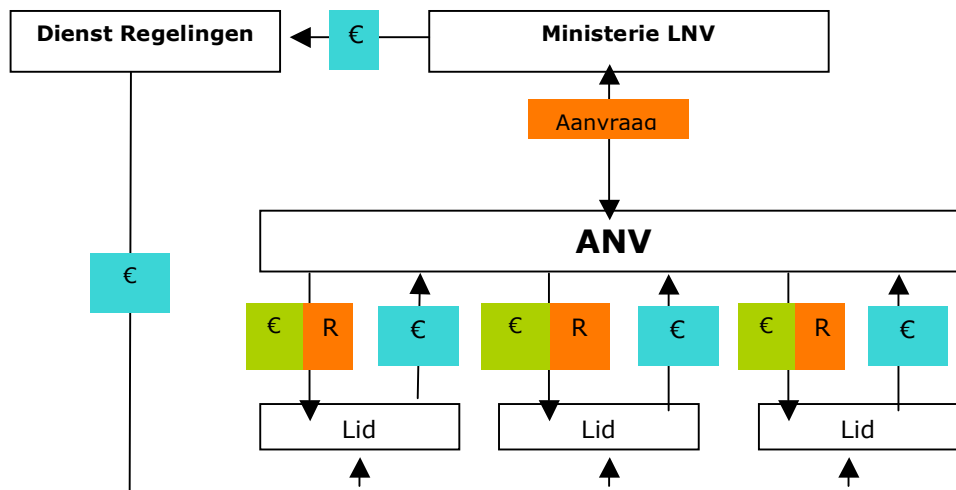
- Bert de Groot (voorzitter Utrechtse Venen)
- Carolien Praag (bestuurslid Waterland)
- Dick Melman (Alterra)

Bijlage 2 Toelichting U-bocht constructie

Financiële organisatie van collectieve contracten

Vanuit Europese wet- en regelgeving kunnen agrarische natuurverenigingen sinds 2003 geen directe subsidie ontvangen voor agrarisch natuurbeheer onder SAN en is uitbetaling op basis van resultaatbeloning niet toegestaan. Dit komt mede voort uit de systematiek van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid waarin agrariërs alleen kunnen worden vergoed op basis van een systeem van inkomstenderving.

Collectieve gebiedscontracten zijn alleen aan te vragen als organisatie en agrariërs moeten lid/ingeschreven zijn om aanspraak te kunnen maken op een beheervergoeding in het kader van een gebiedscontract. Het beheergebied moet minimaal 100 hectare beslaan. Het Ministerie van LNV sluit een contract af met de vereniging en de vereniging sluit 1:1 individuele Programma Beheer contracten af met de deelnemende agrariërs. De vergoeding wordt door Dienst Regelingen rechtstreeks uitbetaald aan de deelnemende agrariërs. Om toch enige speelruimte te hebben, hebben West Nederlandse verenigingen met deelnemers afgesproken een deel van de subsidie af te romen en te herverdelen op basis van resultaat.



R= resultaat